

ECHT ZO'N TYPE

ECHT ZO'N TYPE

lessenserie gemaakt door J. Butter, S. Zeegers & J. Verhagen

ECHT ZO'N TYPE

DOELGROEP
VMBO 4

INLEIDING

In deze lessenserie ga je aan de slag met het thema Stereotype. Waar komen stereotypes vandaan, waarom denken wij in stereotypes en is het zo erg dat we dit doen? Deze vragen ga je samen met een klasgenoot beantwoorden door middel van een kunstzinnig en een theoretisch onderzoek, beeld onderzoek en door je helemaal te verdiepen in één stereotype. Jullie bevindingen zullen jullie delen met de klas door middel van een kunstzinnige performance

LEERDOELEN

- Je kan uitleggen wat de functie is van stereotyperen en benoemen wat de gevolgen hiervan zijn.
- Je kan hedendaagse kunstenaars die werken met het thema stereotype benoemen.
- Je kan met een klasgenoot een kunstzinnige performance bedenken en uitvoeren.
- Je kan een stereotype uitbeelden in een kunstzinnige performance.
- Je kan een stereotype ter discussie stellen in een performance .

HOOFDOPDRACHT

1. Maak samen een plan voor jullie performance. Wat hebben jullie nodig, wat gaan jullie aan doen, wat voor achtergrond moet het hebben, moet er muziek/geluid bij etc. Schrijf dit op bij je aantekeningen en maak schetsen van jullie achtergrond, kleding en de houdingen waarin jullie gaan staan. Maak de schetsen in kleur zodat er een compleet beeld te zien is.
2. Voer de performance, waarin jullie allebei transformeren in jullie stereotype en vervolgens ook de andere kant laten zien, uit. Laat hierbij de karaktereigenschappen zien die dit stereotype kan hebben. De performance wordt gefilmd door de docent.
3. De klas geeft aan de hand van het beoordelingsformulier feedback op de performance. Na elke performance heeft de klas 5 tot 10 minuten voor deze feedback.

TIJDSP LANNING

WAT GA IE DOEN?

5 minuten	Het filmpje bekijken en kijkvragen beantwoorden
40 minuten (kan tussen les en huiswerk verdeeld worden)	Stap 1
30 minuten	Stap 2.
25 minuten	Stap 3 & 4
60 minuten	Stap 5 & 6
45 minuten	Stap 7

HOOFDOPDRACHT

45 minuten	Stap 1
30 minuten	Stap 2
100 minuten	Stap 3

COLOFON

MAKERS

Joanne Verhagen, Sarah Zeegers & Jasmin Butter

DE RELEVANTIE VAN ECHT ZO'N TYPE!

Hedendaagse ontwikkelingen rond stereotypering in het onderwijs.

De laatste jaren is stereotypering in de opvoeding van jongeren een 'hot topic'. Gescheiden scholen voor jongens en meisjes verdwijnen uit het beeld en genderloos onderwijs komt daarvoor steeds meer in de plaats.

Toch is er sprake van stereotypering in het onderwijs (Steele, 2011). In *Whistling Vivaldi* geeft Claude Steele aan dat er nog steeds onderprestatie plaatsvindt door 'stereotype threat'. Dit houdt in dat wanneer je iemand wijst op de nadelen van zijn/haar stereotype, diegene een toets veel slechter maakt dan wanneer je dat niet doet. Steele geeft in zijn boek tips aan docenten om met stereotypes in de klas om te gaan. Positieve bevestiging helpt de leerlingen om te gaan met de dreiging van het beeld dat anderen over hen hebben.

Naast stereotypering tussen leraren en leerlingen, is er ook sprake van vooroordelen en stereotypering tussen de leerlingen zelf. J. F. Bloemberg zegt daarover: "Stereotypen kunnen zowel positief als negatief zijn, in tegenstelling tot vooroordelen: deze zijn enkel negatief" (Bloemberg, p. 7).

"Kunsteducatie kan de sociale samenhang versterken", schrijft Cultuurnetwerk in *Kunsteducatie loont!* (2006). Kunsteducatie laat leerlingen op een speciale manier naar sociale problemen kijken en is bij uitstek het vak om al doende samen te leren over stereotypes en vooroordelen. De leerlingen kijken naar kunstenaars die onderzoek hebben gedaan (en/of doen) naar bepaalde thema's en gaan daar dan zelf mee aan de slag.

In de lessenserie gaan we alle facetten van stereotypes onderzoeken, zodat de leerlingen een goed beeld krijgen van het vormen van vooroordelen. We behandelen verschillende vormen van stereotypes aan de hand van kunstenaars als Hans Eijkelboom en Frank Schallmaier en nemen hierbij verschillende theoretische bronnen over stereotypevorming mee.

De leerlingen onderzoeken de vooroordelen die zij over bepaalde groepen mensen hebben en kijken of deze vooroordelen waar zijn. Met de performance die de leerlingen gaan maken wordt het sociale probleem van stereotypes en vooroordelen nagebootst zonder dat de situatie heftig of onhandelbaar wordt. Uit onderzoek blijkt dat wanneer de opdrachten aansluiten bij de leefwereld van een leerling, hij/zij zich daarin herkent en zich beter kan identificeren met de lesstof (ArtEZ Expertisecentrum Kunsteducatie, p. 58). De leerlingen reflecteren op wat ze zien, waardoor de connectie tussen hun leefwereld en de lessen wordt benadrukt.

Op deze manier hopen we het probleem van vooroordelen bij de kern aan te pakken en de leerlingen bewust te maken van een onderwerp dat tegenwoordig vaak op de middelbare school voorkomt. De relevantie van het kunstvak is dat leerlingen door middel van performance kunst uit hun comfortzone komen. Leerlingen gebruiken hun eigen lichaam om een kunstwerk te maken en een verhaal te vertellen.

AUTHENTIEKE KUNSTEDUCATIE IN ECHT ZO'N TYPE!

Deze lessenserie gaat over het thema stereotypes. Leerlingen gaan onderzoek doen naar wat het begrip stereotype precies inhoudt, waar het vandaan komt en wat de negatieve en positieve gevolgen hiervan zijn.

Leerlingen bekijken werk van kunstenaars zoals Hans Eijkelboom en Frank Schallmeijer, die het onderwerp stereotypes gebruiken in hun werk. Daarnaast bekijken de leerlingen de videoclip van Fresku - *Zo doe je dat* (2015). Hierin kaart hij het negatieve gevolg van stereotypes (vooroordelen en discriminatie) aan. Er worden dus bronnen gebruikt uit de leefwereld van de leerling (Fresku), bronnen uit de kunstwereld (Hans Eijkelboom en Frank Schallmeijer) en er wordt een verband gelegd met een maatschappelijke kwestie (zie stuk *De relevantie van Echt zo'n Type!*).

Naast het bekijken van kunstwerken met het onderwerp stereotypes, bekijken de leerlingen ook verschillende performance kunstwerken. Ze bekijken de videoclip van Stromae - *Formidable* (welke aansluit bij de populaire cultuur), werken van kunstenaars Pilvi Takala en performancewerk van Banksy (bronnen uit de professionele kunstwereld). Daarnaast doen de leerlingen zelf ook nog onderzoek naar performancekunstenaars.

Aan het einde van de opdracht geven leerlingen elkaar feedback op de inhoud en de uitvoering van de opdracht. De nadruk in deze opdracht ligt niet op het aanleren van technieken, maar op het verwerven en verbreden van de kennis met betrekking tot het thema stereotypes.

In deze opdracht leggen wij vanuit het model van authentieke kunsteducatie verbanden tussen alle drie de cirkels: leefwereld van de leerling, professionele kunstpraktijken en lokale & globale kwesties. Verder bieden we in de hoofdupdracht ruimte voor eigen initiatief en de mening van de leerling. Hierbij leert de leerling zich een mening te vormen over het thema stereotypen.

In deze lessenserie richten we ons niet bewust op het creëren van een leergemeenschap voor de klas. De leerlingen overleggen onderling en geven peer-feedback, dit is echter niet wat regelmatig terugkeert in de lessenserie.

BRONNEN

ArtEZ Expertisecentrum Kunsteducatie. (2012). *Interdisciplinaire samenwerking gezien door masters in de kunsteducatie*. Zwolle: Masters Kunsteducatie.

Bloemberg, J. F. (2010). *Het effect van interetnisch contact van allochtone middelbare scholieren op beeldvorming over autohtonen*. Geraadpleegt op 4 december 2015, van dSPACE.library.uu.nl/handle/1874/40024

Cultuurnetwerk Nederland, *De Kunstconnectie*. (2006). *Kunsteducatie loont!* Utrecht: Libertas

Steele, C. M. (2011). *Whistling Vivaldi*. New York: WW Norton & Company.

BIJLAGE 1

BEGIN BIJ JEZELF!

DOOR ANNE FRANK STICHTING

De wereld overzichtelijk maken

Als je er even bij stil staat, merk je hoe vaak je bezig bent met het indelen van de wereld om je heen. Onze taal kent duizenden woorden voor het benoemen en onderverdelen van gebeurtenissen, dingen en mensen. Denk maar eens aan de manier waarop we het planten- en dierenrijk hebben ingedeeld en hoeveel namen we hebben verzonnen om de veelheid van die wereld in kaart te brengen.

Soms bewust, maar voor het overgrote deel zonder er veel bij stil te staan, ordenen we dingen, situaties en levende wezens in structuren. Het ordenen van alles en iedereen doen we om de wereld overzichtelijk te houden, er 'greep' op te krijgen en er betekenis aan te geven. Op die manier hoeven we niet altijd na te denken over de honderden, soms duizenden nieuwe indrukken die we per dag opdoen.

We delen in, maar we evalueren daarbij ook, vaak razendsnel. Binnen één of een paar seconden 'weten' we intuïtief of een nieuw persoon, nieuw dier of nieuwe situatie goed is of slecht, bedreigend of ongevaarlijk. Volgens biologen stamt dat uit de evolutionaire geschiedenis van de menselijke soort. Bij iedere nieuwe ontmoeting of situatie moeten we snel de inschatting maken of het 'te vertrouwen is'. Onze eerste impuls kan ons helpen bij het snel en adequaat reageren op een gevaarlijke situatie. Zonder dat we er ons erg van bewust zijn, zijn we in het dagelijks leven de hele dag aan het 'scannen' en op de automatische piloot aan het indelen.

Als kleuter beginnen

Zoals gezegd, met veel van de indelingen die we in ons hoofd maken, doen we weinig of niets. Meestal noteren we alleen maar, min of meer gedachteloos. We slaan de verworven kennis ergens op in ons achterhoofd en 'vergeten' het daarna. We zijn er constant en min of meer op de automatische piloot mee bezig. Als peuter beginnen we het ordenen van onze omgeving voorzichtig te leren. We gaan dingen en mensen categoriseren (in categorieën plaatsen). Al snel herkennen we het verschil tussen bekenden (ouders, broer, zus) enerzijds en 'vreemden' anderzijds. Maar vooral als kleuter beginnen we het onder de knie te krijgen. Dan gaan we woorden gebruiken, praten.

Het begint bij het benoemen van dingen in onze directe omgeving: dit is een appel, dat is een peer. Een banaan is lekker, poep is vies. Deze hond kun je aaien, die is ongevaarlijk; die poes, die kan krabben, daar moet je voor oppassen. We leren het verschil tussen papa en mama, tussen trein, bus en vliegtuig, tussen warm en koud water en ga zo maar door. We leren steeds meer woorden om de veelsoortigheid van voorwerpen en indrukken een naam te geven en we brengen op die manier ook steeds meer orde aan in die veelsoortigheid.

Indelen van mensen

Al snel leren we ook dat er een heleboel verschillende soorten mensen zijn: vertrouwd en niet vertrouwd, 'kindjes' en 'grote mensen', jongens en meisjes, ooms en tantes, buurjongens en buurmeisjes en kinderen die op een andere school zitten. We gaan de mensen

Indelen op huidskleur?

om ons heen indelen, allereerst vaak op basis van opvallende eigenschappen in iemands uiterlijk (bril, haarkleur, lichaamslengte) of later ook op karakter (sloom, sportief). Onbewust nemen we al snel een aantal basiscategorieën over: sekse, leeftijd en huidskleur horen daar bij.

Bewust of onbewust komen we tot het inzicht dat mensen ingewikkelder zijn dan een hoop andere dingen. Mensen kunnen in meerdere groepen worden ingedeeld. En we komen tot het inzicht dat we zelf ook tot allerlei groepen horen en bij allerlei groepen worden ingedeeld.

Steeds beter gaan we om mensen een plaats geven; bekenden, en later ook nieuwe mensen. Vaak doen we dat al bij de eerste blik of de eerste indruk. Hoe iemand zich presenteert, hoe hij of zij praat, welke attributen hij of zij bij zich heeft, zegt vaak erg veel over mensen.

De eerste indruk

Kom je een nieuw persoon tegen, dan verwerk je snel en vaak onbewust een enorme hoeveelheid informatie. Aan de lichaamstaal, de mimiek, de houding en de oogopslag kun je al heel veel aflezen. We delen mensen direct en zonder veel nadenken op tal van manieren in, op basis van de manier waarop iemand zich kleedt, zich opmaakt, zijn of haar sieraden (ringen, kettingen, tatoeages en andere versierselen), de tas die iemand bij zich heeft, et cetera. In één zin samengevat: we 'herkennen' mensen direct en delen hen in op grond van hun uiterlijk en de signalen die zij met hun uiterlijk uitstralen.

In een grote stad in het buitenland is het voor veel mensen een sport om landgenoten die te 'spotten', zonder dat we hen hebben horen spreken. Dat zien we aan uiterlijk, kleding, houding, manier van bewegen en tal van andere subtiele of zeer expliciete codes. Iemands seksuele geaardheid signaleren we vaak intuïtief. Als we op het werk kennis maken met een nieuwe collega denken we vaak binnen de minuut te weten of dat een leuk iemand is, met wie je kunt lachen en waarschijnlijk goed kunt samenwerken. Ook al kan later het tegenovergestelde blijken. Zitten we naast een onbekend persoon in de trein en praten we niet met

JOURNALISTS

what my friends
think I do

what my mom
thinks I do

what society
thinks I do

what my editor
thinks I do

what I think I do

what I actually do

Hoe we onszelf zien, hoe anderen ons zien.

hem of haar, dan kunnen we desgevraagd na de treinrit toch best een hoop over iemand vertellen en denken we zelfs hem of haar goed te kunnen plaatsen.

Generaliseren

Stereotypen zijn generalisaties. Het zijn de algemene ideeën en beelden over mensen en groepen, die wij als min of meer parate kennis in ons achterhoofd hebben opgeslagen. Iedereen heeft stereotypen in z'n hoofd en iedereen gebruikt ze, geen mens uitgezonderd. Van heel veel groepen mensen die we (hebben leren) onderscheiden, zit er ergens in ons hoofd wel een aantal beelden.

Bejaarden zijn vergeetachtig, Duitsers drinken bier en eten worst, homo's zijn kunstzinnig, kappers praten veel: allemaal bekende en min of meer voor de hand liggende voorbeelden van stereotypen. Voor veel groepen kunnen we zo meerdere associaties en kwalificaties ophoesten. Als we iemand zien met rastahaar of met veel tatoeages, dan hebben we gevoelsmatig direct een idee hoe hij of zij zich zal gedragen. Het zou de meesten van ons verbazen als zo iemand bij een bank werkt of voor de klas staat.

Stereotypen zijn de denkschema's of associaties waarmee we, al dan niet terecht, mensen en groepen plaatsen. Hij zal wel zus doen, want alle ... reageren zo; zij zal wel zo in elkaar zitten, want alle ... zitten zo in elkaar, denken we dan. We gebruiken stereotypen in de eerste plaats als 'nuttige kennis'. Stereotypen zijn een vast onderdeel van ons denkpatroon.

Een kern van waarheid?

Hoe verhouden stereotypen zich tot de werkelijkheid? Hebben wijd verbreide stereotypen niet vaak, of misschien wel altijd, een kern van waarheid in zich? Het is toch waar dat Duitsers geen gevoel voor humor hebben? Je ziet en hoort toch dat ‘zigeuners’ muziek maken in hun bloed hebben? Kloppen deze en andere stereotypen dan niet met de realiteit? Dat is natuurlijk een vraag die best gesteld mag worden, maar in z'n algemeenheid is de vraag naar het waarheidsgehalte van stereotypen niet of nauwelijks te beantwoorden. Zelfs stereotypen die breed in de samenleving worden gedeeld en die met grote regelmaat worden bevestigd, kunnen op individueel niveau de plank misslaan. Aangezien een stereotiep beeld nooit voor ieder lid van een groep opgaat, kunnen ze in contact tussen individuen misleidend zijn.

Hoe moet je trouwens meten of sommige stereotypen kloppen? Je hoort wel eens iemand zeggen: “mannen

Begin bij jezelf!

zijn beter met cijfers en vrouwen zijn beter in taal”. Een overduidelijke generalisatie en dus een stereotype, maar klopt het ook? Betekent het dat er meer mannelijke wiskundestudenten zijn en meer vrouwelijke studenten in de taalwetenschappen? Dat klopt, maar het klopt ook dat vrouwen in het huishouden vaker het huishoudgeld en de huishoudpot beheren en dat er meer mannelijke romanschrijvers zijn dan vrouwelijke. Op grond van laatstgenoemde waarnemingen zou bovengenoemde generalisatie omgekeerd dus waar moeten zijn. Het stereotype dat mannen beter zijn met cijfers en vrouwen beter in taal is zo algemeen geformuleerd dat je niet kunt zeggen of de generalisatie wel of niet klopt met de werkelijkheid.

De uitzondering die de regel bevestigt?

In het leven van alledag komen we natuurlijk mensen tegen die niet voldoen aan het stereotiepe beeld van ‘de homo’, ‘de Marokkaan’, ‘de kapper’, et cetera. Ook een en dezelfde groep kan soms heel uiteenlopend of verschillend voor de dag komen. Een zelfde groep studenten bijvoorbeeld reageert in een collegezaal heel anders dan in de kroeg. Ander voorbeeld: veel voetbalhooligans hebben door de week een gewone baan. Als iemand niet aan het beeld voldoet dat wij van een groep in ons hoofd hebben, zullen we hem of haar makkelijk als afwijking van het stereotype aanwijzen. “Dat is de uitzondering die de regel bevestigt”, denken we dan. Vaak ook zullen we omstandigheden – en niet de persoon zelf – aanwijzen als reden waarom iemand niet aan het stereotiepe beeld voldoet.

Hoe dan ook: veel stereotypen die wij gebruiken, onttrekken zich aan de mogelijkheid van verificatie; ze zijn niet meetbaar. David Schneider, een Amerikaanse hoogleraar psychologie die een wetenschappelijk boek van 700 pagina's heeft geschreven over stereotypen, trekt hierover de volgende conclusie: "The best we can do by way of general summary is to say that some stereotypes held by some people for some groups are sometimes accurate" (Schneider, pagina 337). Een mooie uitspraak, geformuleerd met de nodige humor: meer slagen kun je niet om de arm houden.

Het beoordelen van en oordelen over mensen is iets dat wij dagelijks vaak doen of proberen te doen. In contacten en in samenwerking met anderen zijn wij gewend om gemakkelijk over die ander(en) conclusies te trekken. Vaak hebben we het bij het rechte eind, maar ook slaan we de plank met de nodige regelmaat mis: we trappen in een aantal standaard valkuilen.

→ **Valkuil 1: Het snelle oordeel**
Eén van de meest voorkomende beoordelingsfouten die wij maken in ons contact met anderen is dat we ons snel laten verleiden tot een voorbarig oordeel. Op grond van een enkel feit of een enkel gegeven komen we direct tot een interpretatie van die persoon. We

krijgen van een ons onbekend iemand een slappe hand en denken onmiddellijk dat hij of zij wel onzeker of niet daadkrachtig zal zijn. Bewust, maar ook onbewust trekken we op grond van een klein onderdeel van iemands gedrag of uiterlijk snelle conclusies. De persoon tegenover ons bijt op zijn nagels, hij of zij zal wel een zenuwenlijder zijn. Iemand speelt tijdens een gesprek met z'n handen; ook in dit gedrag denken wij direct een zenuwachtig persoon te herkennen.

→ Valkuil 4: Associaties

Bij een eerste kennismaking laten we ons snel leiden door associaties en generalisaties. We vullen met andere woorden een oordeel over de ander op grond van stereotypen. Iedere nieuwe ontmoeting is ook een soort vergelijking met mensen die we al kennen of menen te kennen. We herkennen bij een nieuwe ontmoeting in een persoon een trek van een ander iemand die we

goed kennen en trekken op grond daarvan de conclusie dat hij of zij wel hetzelfde karakter en dezelfde persoonlijkheid zal hebben. Dat kan al opgaan bij de voornaam van een nieuw iemand die zich voorstelt: ook bij namen hebben we allerlei associaties (en personen) in ons hoofd.

Normale reactie?

Hoewel er natuurlijk niet veel positiefs te vertellen valt over vooroordelen, is het goed om direct bij het begin te benadrukken dat het hebben of koesteren van vooroordelen – net als de stereotypen in je hoofd – een normale menselijke reactie is. Iedereen heeft eigenlijk wel vooroordelen; er zullen weinig mensen op de wereld rondlopen die ten opzichte van alles en iedereen geheel onbevooroordeeld door het leven gaan.

Net als generalisaties (stereotypen) horen vooroordelen tot de geestelijke ‘gereedschapskist’ van de mens. Het zijn primitieve maar geen abnormale reactiepatronen. Vooroordelen sturen in meer of minder belangrijke mate een groot aantal keuzes dat we dagelijks maken. Met wie we in contact (willen) komen, naar welke televisieprogramma’s we kijken, de politieke partij waar we op stemmen, et cetera: bij al onze voorkeuren kunnen vooroordelen wel een rol spelen. Niet één mens denkt en handelt volledig rationeel (hoewel sommige mensen wel een rationele verklaring geven over hun vooroordelen).

Net als bij stereotypen geldt ook dat vooroordelen over mensen deels van een andere orde zijn dan vooroordelen over dingen en dieren. Mensen kunnen er last van hebben als er vooroordelen geventileerd worden over henzelf of over een groep waar zij bij horen. Vooroordelen die in het openbaar worden geuit kunnen mensen kwetsen of beledigend overkomen. Maar de betrokken personen kunnen er ook op reageren, iets terug zeggen, in debat gaan.

Stigma's

Negatieve vooroordelen die op grote schaal in een samenleving de ronde doen, kunnen er voor zorgen dat bepaalde groepen in de samenleving een lagere sociale status krijgen. Aan groepen met zo'n lage(re) sociale status kleeft dan al gauw een stigma (stempel, brandmerk). Leden van groepen met een lage sociale status in de maatschappij hebben een extra zware taak om een positief zelfbeeld te behouden.

Als mensen het gevoel hebben dat hun identiteit wordt gewaardeerd en gerespecteerd, is de kans dat zij van hun baan (of andere maatschappelijke rol) een succes willen maken tamelijk groot. Ongeacht de negatieve feedback die zij soms zullen ontvangen. Maar wanneer een groep mensen het gevoel heeft dat hun identiteit (en aanwezigheid) niet wordt gewaardeerd, is de kans groter dat zij zich al dan niet collectief afkeert van de samenleving.

Belangrijk om te onthouden:

- Vooroordelen zijn emotioneel geladen oordelen vooraf.
- Iedereen heeft vooroordelen; geen mens gaat geheel onbevooroordeeld door het leven.
- Stereotypen kunnen leiden tot vooroordelen, maar zeker niet automatisch.
- Vooroordelen worden gevoed door contact of wrijvingen tussen groepen en verergeren in tijden van conflict.

Sociale identiteit

Iedereen heeft een bepaald beeld van zichzelf, een aantal karakteristieken, kenmerken en gedragingen, die we samen onze identiteit noemen. Over het begrip identiteit hebben filosofen dikke boeken geschreven. Wat maakt ieder mens uniek, hoe komen we aan onze zelfbeeld, wat verstaan we nu precies onder identiteit? Dat zijn vragen voor diepe gedachten.

Op een meer praktisch, psychologisch en minder hoogdravend niveau: als we onszelf willen of moeten beschrijven, bijvoorbeeld in een gesprek, in een sollicitatiebrief of in een contactadvertentie op internet, noemen we meestal een aantal persoonlijke eigenschappen en kenmerken, en ook een aantal sociale categorieën - groepen waar we ons mee identificeren. Ik ben de zoon/dochter van Jacob en Anna, ik ben lid van de voetbalclub, ik ben Nederlander, Vlaming, leraar, jongerenwerker.

Onze sociale identiteit bepaalt voor een belangrijk deel hoe we ons onderscheiden van anderen en hoe we ons naar anderen opstellen. We definiëren onszelf aan de hand van de overeenkomsten die we hebben of voelen met andere mensen uit die categorie. Zo staat onze identiteit als Nederlander voor de kenmerken die een Nederlander deelt met andere Nederlanders en die zich onderscheiden van anderen die geen Nederlander zijn. Maar niet iedere Nederlander hecht natuurlijk dezelfde waarde aan zijn of haar Nederlandse identiteit: dat kan van persoon tot persoon verschillen. Niet iedere Nederlander (of Belg, Spanjaard, Italiaan) beleeft zijn Nederlandse (Belgische, Spaanse, Italiaanse) identiteit even intensief.

Meerdere identiteiten

Niemand heeft een eendimensionaal zelfbeeld. Iedereen groeit op met meerdere mensen om zich heen, met meerdere spiegels en dus met meerdere identiteiten. Iedereen identificeert zich met meerdere verbanden en groepen. Niemand is alleen man (of vrouw), alleen

moslim (of christen, of atheïst), alleen Duitser (of Chinees, of Nederlander), alleen leraar (of leerling). Ieder zelfbeeld is een veelluik met schuivende en steeds nieuw ingekleurde panelen. De verhalen en beelden van onze familie, van de groep(en) waarin we opgroeien en waarmee we ons identificeren, samen met de verhalen en beelden van 'de cultuur' waar we deel van uitmaken, kleuren dat veelluik in.

Ongelijke behandeling

Onder discriminatie verstaan wij het ongelijk behandelen op basis van kenmerken die er voor de situatie niet toe doen. Bijvoorbeeld op basis van afkomst, godsdienst, leeftijd, seksuele geaardheid of sekse. De discussie bij discriminatie is vaak of de ongelijke behandeling wel of niet terecht gemaakt mag worden. Want mensen verschillend behandelen, doen we met de regelmaat van de klok.

Bij het zoeken naar een partner bijvoorbeeld hebben we een voorkeur voor een man of een vrouw, voor blank of zwart, voor iemand met een bepaalde lengte en een bepaalde haarkleur. Bij het zoeken naar een nieuwe collega, zullen we niet gauw iemand van boven de zestig aannemen die al tien jaar werkloos is. Bij verkiezingen voor de Tweede Kamer mogen inwoners van Nederland met andere nationaliteit hun stem niet uitbrengen. Geven we een feest, dan nodigen we alleen mensen van een 'ingroup' uit, mensen die we goed kennen en leuk vinden. We maken dus in het dagelijks leven heel vaak onderscheid op basis van sekse, leeftijd, nationaliteit en andere gronden en behandelen niet iedereen altijd gelijk.

Veel vormen van onderscheid maken tussen (groepen) mensen - zie hierboven - zijn niet of nauwelijks controversieel en benoemen we dus ook niet als discriminatie. Maar andere vormen en gedragingen zijn dat wel. Ze zijn zelfs verboden of strafbaar. Direct onderscheid maken op basis van persoonskenmerken als godsdienst, levensovertuiging, ras, geslacht,

nationaliteit, seksuele geaardheid of burgerlijke staat is met enkele uitzonderingen daargelaten altijd (wettelijk verboden) discriminatie. Indirecte vormen zijn lastiger te bestempelen als wel of geen (wettelijk verboden) discriminatie.

Iemand in een horecagelegenheid de toegang weigeren op basis van zijn of haar huidskleur is discriminatie.

Doe je dat, dan maak je een onderscheid op grond van een overweging die geen rol mag spelen. Bij een sollicitatie een kandidaat afwijzen uitsluitend vanwege zijn of haar seksuele geaardheid idem dito. Zo zijn er veel voorbeelden te verzinnen van onterechte en niet toegestane ongelijke behandeling.

Relatie met vooroordelen en stereotypen

Een goede vraag is of discriminatie altijd voortkomt uit vooroordelen en/of stereotypen? Is er, met andere woorden, een verband tussen enerzijds onze ideeën over bepaalde (groepen) mensen en anderzijds onze houding, ons gedrag, ten aanzien van (leden van) die groepen? Dat verband is er zeker, maar vaak minder rechtlijnig of minder direct dan een hoop mensen denken.

Openlijke discriminatie, gebaseerd op duidelijke, uitgesproken vooroordelen, is lang niet de enige vorm van onterechte achterstelling van groepen of mensen. Natuurlijk, er zijn werkgevers die nooit een Turkse of Marokkaanse stagiaire zullen aannemen, omdat ze een grondige hekel hebben aan Turken en Marokkanen. En er zijn schoolbesturen die er niet of nauwelijks omheen

draaien dat zij geen homoseksuele leraar op hun school zullen aanstellen. Ook zijn er tuinders die hun Poolse tomatenplukkers en/of aspergestekers zonder blikken of blozen de helft of minder uitbetalen in vergelijking met Nederlandse werknemers die hetzelfde werk doen.

Allemaal voorbeelden van duidelijke, openlijke (en zelfs strafbare) discriminatie gebaseerd op vooroordelen en stereotypen. Maar veel vormen en uitingen van discriminatie zijn veel subtieler. Zelfs mensen die er niet tegenop zien om te discrimineren, zullen dat in de meeste gevallen niet openlijk doen vanwege de sociale norm of de wettelijke kaders. Discriminatie gebeurt vaak indirect, bijvoorbeeld door bepaalde mensen of situaties uit de weg te gaan. Of door het verzinnen van een moeilijk te weerleggen smoes. Dat is een van de redenen waarom daadwerkelijke discriminatie in veel gevallen zo moeilijk is aan te tonen. Een bedrijf dat geen Nederlanders met een Turkse of Marokkaanse achtergrond in dienst wil nemen, zal de achterliggende reden waarschijnlijk verborgen houden en bij Turkse of Marokkaanse kandidaten beargumenteren waarom deze niet in het team passen. Discriminatie is dan moeilijk aantoonbaar.

Daadwerkelijke discriminatie vindt bovendien lang niet alleen plaats op grond van afkeer, haat of andere emotionele (voor)oordelen. Discriminatie kan zelfs onopzettelijk plaatsvinden. Iemand discrimineren kan voortvloeien uit onwetendheid, angst of uit toepassing van regels die bedoeld of onbedoeld altijd nadelig uitpakken voor bepaalde groepen. Als er geen gegronde reden is voor zo'n regel, dan is er sprake van een indirecte vorm van ongelijke behandeling.

